

DOI: 10.32347/2076-815X.2024.87.206-230

УДК 711(002.2)+55.4

д-р архітектури, професор **Дьомін М.М.**,
deminmaster@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3144-761X,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
д-р техн. наук, професор **Габрель М.М.**,
mykola.m.habrel@lpnu.ua, ORCID: 0000-0002-2514-9165,
НУ «Львівська політехніка»,
д-р архітектури, професор **Косьмій М.М.**,
mykhailo.kosmii@ukd.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4823-5573,
Габрель М.М., канд. техн. наук, доцент,
mykhailo.habrel@ukd.edu.ua, ORCID: 0000-000-298226424,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
д-р екон. наук, доцент **Лисяк Н.М.**,
nataliya.m.lysyak@lpnu.ua, ORCID: 0000-0002-8228-016X,
НУ «Львівська політехніка»

НЕМАТЕРІАЛЬНА СУТНІСТЬ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ Й ПІДХОДИ ДО ВІДНОВЛЕННЯ І ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ*

Розглянуто в категоріях нематеріального (віри, духовності, культури, ментальності, духу, цінностей тощо) осмислено сутність війни на основі дихотомій добра і зла, що виражають морально-етичну оцінку поведінки людей, суспільних процесів і явищ як категорій вічних і незмінних. Обґрунтовано основні положення та методи дослідження нематеріальної сутності російсько-української війни, дано оцінки змін, процесів і наслідків. На основі «перехресного» розгляду – теоретичного осмислення й лонгitudного дослідження процесів, пов'язаних зі змінами в суспільстві, розкрито й оцінено нематеріальне у війні стосовно: відношення до історичного минулого; законодавчо-правових вимог; позиції громадянського суспільства; освіти; духовності, змін ролі церкви тощо. Проведено діагностику й оцінку процесів і змін у часі війни; виділено трансформації, які будуть корисні для обґрунтувань ревіталізації й просторового розвитку держави на вимогах нематеріального.

Ключові слова: війна та її нематеріальна сутність; зміни й стохастичні процеси; просторова ревіталізація та відбудова; просторове майбутнє держави.

* Дана стаття є початковою в системі публікацій дослідження нематеріальної сутності російсько-української війни, її наслідків та просторового прояву, обґрунтування підходів до ревіталізації зруйнованого й визначення просторового майбутнього України.

Вступ. Актуальність теми дослідження. У світі радикально трансформуються базові засади функціонування й розвитку суспільств і держав — зростає динаміка і темпи змін, еволюціонує ментальність і психологія

населення, глобально змінюються системи життєвих пріоритетів і базових цінностей тощо. Такі явища посилюються війнами, великими людськими жертвами й руйнуваннями. Нова реальність породжує нові проблеми й вимоги оновлення методології моніторингу та оцінки процесів і змін, методів обґрунтування просторової реорганізації й розвитку держав і їх систем. Росія, проголосивши «денаціоналізацію» України й розв'язавши екзистенційну війну проти всього українства, відкрито заявила світові, що метою цієї війни є знищення Української держави та українців як нації [1; 22]. Розуміючи, що вона не може фізично винищити українців, російська пропаганда вдається до методів «гібридної війни», в основі яких нематеріальні сутності та дії для підриву зсередини української боротьби з використанням підміни понять, фальшування історії, знищення ідентичності та цінностей українців.

Ведуться численні дослідження процесів, що пов'язані з російсько-українською війною, пошук підходів і методів її завершення, відбудови зруйнованого та обґрунтування варіантів просторового розвитку України. Більшість досліджень і пропозицій базується на *матеріально-функціональному підході* – від визначення й оцінки втрат та матеріальних руйнувань до обґрунтування ефективних рішень із відбудови й просторового розвитку міст і територій. Дослідження зосереджені на питаннях: 1) фінансів і фінансування відбудови; 2) соціальних проблем і стійкості місцевих спільнот (соціальна сумісність і соціальна відповідальність мешканців і переміщених осіб); 3) інженерії й відновлення інженерної інфраструктури (енергетика, водозабезпечення, каналізація); 4) використання світового досвіду відбудови зруйнованих війнами міст для практики України; 5) екологічних наслідків та відновлення природоохоронного фонду; 6) збереження й відновлення знищеної спадщини;

7) просторового планування в умовах та після війни, його стохастичності й непрогнозованості; 8) правового «поля» та потреби розробки нових (у т.ч. містобудівного) кодексів України; 9) ролі фахівців, у т.ч. архітекторів та урбаністів, у відбудові держави; 10) обґрунтування архітектурно-містобудівних форм відбудови та просторового розвитку міст і територій.

Автори прагнуть розглянути російсько-українську війну як нематеріальний феномен з позиції стохастичності подій, процесів і явищ, а також недетермінованості задач і викликів. Наша ідея полягає у виході за межі локальних питань руйнувань і відбудови вибраних об'єктів і міст, у ширшому розгляді проблем ревіталізації (повернення до життя) і нематеріальних сенсів

просторового майбутнього поствоєнної України. Актуальність такого дослідження підтверджується важливістю нематеріального в життєдіяльності соціуму, потребою системного розгляду зв'язків, впливів і змін нематеріального на простір життєдіяльності в умовах війни; наявністю в сусідстві України екзистенційного ворога, що вмело оперує й маніпулює нематеріальними сенсами в агресіях у світі та в Україні. Основне призначення цієї статті — на основі узагальнення існуючої літератури з окресленої проблематики привернути увагу до важливості категорій нематеріального у відновленні та обґрунтуванні просторового майбутнього поствоєнної України.

Ключова ідея статті — україно-російська війна виходить за межі ортодоксального матеріалізму й формальної логіки, це війна західної й азійської цивілізацій, їх культур, історії і цінностей; це сфера нематеріального. Можна пояснити цю війну, процеси, дії й поведінку ворогуючих сторін у матеріально-функціональних категоріях, проте нематеріальний феномен глибший за економіку чи соціологію; це вищий порядок сенсів порівняно з урбаністикою, інженерією чи містобудуванням. Висловлено гіпотези:

- чим вища цінність нематеріального, тим тривалішою й жорстокішою буде війна;
- як результат війни і перемоги в абсолютній більшості суспільство очікує утвердження справедливих нематеріальних сутностей — знищення корупції, заміни кланово-олігархічної моделі управління в державі, утвердження гуманних цінностей, поваги до жертвовності воїнів і їх підтримки;
- чітко обґрунтовані й вчасно (до завершення війни) проведені просторові трансформації можуть змінити моделі майбутнього держави, впливати на безпеку, інтенсивність і просторовий розподіл насильства після війни.

З урахуванням висловлених вихідних положень і гіпотез сформована мета, завдання і структура статті.

Метою статті є розкрити сутність війни в категоріях нематеріального; дослідити стохастичні процеси та зміни російсько-української війни; обґрунтувати підходи до відновлення і просторового розвитку. Відповідно до мети вирішуються завдання: 1) осмислити феномен війни; 2) вибрати методи дослідження й розуміння її нематеріальної сутності; 3) дослідити явища, процеси й зміни російсько-української війни в контексті їх нематеріального змісту й прояву.

Дослідження нематеріального базуються на таких методичних положеннях: 1) кожна проблема має вирішення, а складність полягає в тому, щоб його знайти й обґрунтувати; 2) цифрові технології дозволяють як інформувати, так і дезінформувати з необмеженою точністю (у дослідженні

порушеної проблеми вони мають опосередковане значення); 3) лише частину досліджуваного об'єкту, процесу чи явища можна побачити – решта невидиме і його потрібно відчувати; 4) невизначеність і невідповідність простору є важливою ознакою порушеної проблематики (постає вимога усунення чи зменшення невизначеності та зведення завдань і просторових ситуацій до ймовірнісних характеристик шляхом спрощення, збільшення гнучкості методик, конкретизації операційних процедур і регламентів); 5) саме процеси і дії, які виходять за межі ймовірнісних, часто мають найбільший вплив на результат;

б) лонгітюдні методи застосовуються нами як дослідження процесів, явищ і об'єктів протягом тривалого часу (автори моніторять процеси, що пов'язані з різноманітними проявами війни в Україні за 2014–2024 роки); 7) проблема пов'язана з дослідженням ризиків (дій і бездіяльності), окремі з них є елементами загроз і випадковості, яку не можемо передбачити і контролювати.

Виклад матеріалу. I. Категоріально-понятійний апарат, сенси й сутності війни як явища. Уточнимо категоріально-понятійний апарат, що стосується порушеної проблематики, на основі дихотомій *добра і зла* – категорій, які виражають морально-етичну оцінку поведінки людей, суспільних процесів і явищ, що зосереджені в духовній сфері як категоріях вічних і фундаментальних [24, с. 64–69]. Поняття добра є результатом осмислення моральних проблем, насамперед, співвідношення інтересів соціальних спільнот і окремої особи, справедливості, можливостей самовдосконалення людини як особистості, а також причин, які принижують гідність людини, обмежують можливості її самореалізації. Це абсолютна вселюдська цінність, найвище благо, ціль цілей, головна мета людського життя. Отже, *добро* – це те, що відповідає генетично-моральним законам, які закладені в людині Творцем та не залежать від умов її життєдіяльності чи соціально-класового становища. Зло має протилежне до добра значення, прив'язується до ідеологій, класових і соціальних доктрин, фальшивих ідей і цінностей. Трактують філософів категорії зла пов'язано з кризою культури й духовності, як заперечення повноти буття, утвердження хаосу й егоїзму [24]. Зло в широкому розумінні є ненормальність (патологія): ознака психічної хвороби, у т.ч. цілих народів, що несуть його через тисячоліття; несприйняття чужих думок і цінностей; корупція, криміногенність, відсутність справедливості тощо [16].

Зосередимося на трьох групах понять, принципово важливих для порушеної проблематики нематеріального у війні: 1) цінності та ідентичності; 2) ергатичності (поведінковості) й випадковості; 3) ревіталізації, просторовому плануванню та просторовому розвитку.

Цінності – це соціальне визначення об'єкта чи процесу в навколишньому світі, яке виявляє його властивості (позитивні чи негативні) та значення для людини й суспільства; це об'єкти інтересів, вартості, краси, а також явища суспільної свідомості [7]. *Ідентичність* виражає ідею постійності, подібності й тотожності як сукупності уявлень, переконань, відчуттів, національно-культурної належності та соціальної ролі як особи, так і соціальної спільноти (нації, етнічних груп) [18]. Складність процесу національної ідентичності в Україні визначається сьогодні дихотомією суспільної свідомості, яка, з одного боку, наполегливо намагається зберегти елементи радянської ціннісної системи, а з другого, – повернення до національних традицій і цінностей, формування ціннісних засад життєдіяльності на ліберально-демократичній основі [15].

Ергатичність (поведінковість) – це організація і розвиток систем, що базується на знанні й врахуванні процесів, їх здатності до самоорганізації й гнучкої поведінки у змінних умовах реальності [25]. Поведінка системи визначається умовами, технологіями, структурою, функціями, але насамперед людиною, її інтелектуальними, когнітивними, ментально-емоційними й іншими нематеріальними характеристиками; а також положеннями синергетики й адаптивності; закономірностями формування, розвитку і розпаду системних багатокомпонентних структур. *Випадковість* – непізнана на сьогодні закономірність: все незрозуміле має свої причинно-наслідкові зв'язки і пояснення, які ми ще не пізнали [3]. Для дослідження феномену війни та її перебігу поняття випадковості має особливе значення і вимагає відповідних методів дослідження й врахування в обґрунтуванні рішень, у т.ч. ревіталізації України і її просторового розвитку.

Ревіталізація – відновлення (повернення до життя) занедбаних і зруйнованих об'єктів та просторів на принципах комплексного підходу з використанням усієї множини засобів та інструментів (адміністративних, економічних, соціальних, архітектурно-містобудівних, культурологічних та ін.) [11]. Поняття «ревіталізація» повніше від терміну відбудова розкриває мету, локальні цілі й завдання повернення до життя зруйнованих і спустошених територій. *Просторове планування* є проекцією на територію багатовимірних процесів і явищ у системі; це керований і динамічний процес, що зменшує уразливість населення від обставин, оптимізує організацію простору та його майбутнє для ефективного й безпечного функціонування. *Просторовий розвиток* – це структурно-параметричне й просторово-часове узгодження елементів і зв'язків простору для ефективного використання його потенціалу й гармонійного розвитку з системним урахуванням функціональних, соціально-економічних, природно-ландшафтних, історико-культурних та композиційно-естетичних умов і вимог [4, с. 35–40].

Стан дослідженості сутності війни як явища осмислимо й розкриємо на прикладах трактувань філософів, воєначальників, політиків та інших мислителів різних народів і різних історичних періодів. У первісному суспільстві війна була формою «виробничої діяльності», природним заняттям для людини. Давньогрецькі філософи вважали, що без війни немає розвитку [14]. Г. Гегель, порівнюючи війну з вітром, що не дає озеру загнивати, виділяв причини війн (пристрасті правителів чи народів та несправедливості), вважаючи, що суспільно-історичне значення війни полягає в тому, що завдяки їй «зберігається моральне здоров'я народів» [14, с. 492]. Е. Кант, обґрунтовуючи план забезпечення миру між народами, головним засобом вважав просвіту й моральне удосконалення людей, проведення реформ і законодавче регулювання взаємовідносин між державами [10]. Сунь-Дзи (VI–V ст. до н.е.), вважаючи війну великою справою для держави (питанням життя чи смерті, існування чи загибелі) та розуміючи її сутність як керівництво долею народу і безпеки держави, наголошував, що мистецтво війни полягає в готовності «зустріти» ворога (зробити своє положення неприступним) [36].

Німецький теоретик війни К. Клаузевіц розкриває базові принципи її планування й ведення, взаємозв'язок з політикою, вважаючи, що війна неминуче захоплює сферу почуттів і залежить не від рівня цивілізованості народу, а від інтересів і стійкості ворогуючих сторін [2]. За його визначенням, війна репрезентує тріаду: насильства, ненависті й ворожнечі (природних інстинктів); гри вірогідностей і випадковостей; підпорядкованості політиці. Перший з цих аспектів звернутий до народу, другий – до війська, третій – до уряду, та обґрунтовує вимогу рівноваги між цими трьома точками тяжіння. К. Ясперс ключовими ознаками війни вважає трансцендентність (те, що лежить за межами свідомості й пізнання) та наявність індивідів, здатних до рефлексивного мислення, а також напруги між світоглядами [35]. Виділяючи війни за масштабами і наслідками, їх вирішальним чинником він вважає техніку й технологічні відкриття, які знаходять застосування більш відсталими у технологічному відношенні народами, котрі їх не створювали, але перетворюють на небезпеку для народів-продуцентів. Схожих думок дотримується й А. Тойнбі, який вважав, що війна є каталізатором переходу цивілізацій від однієї фази розвитку до іншої, кожній з яких відповідають свої причини й поведінка — молоді цивілізації активні, бо мають дати «відповідь викликам» ворожого оточення; на наступній фазі зростає їх агресивність, що зміцнюється завоюваннями; у кризовій фазі стається духовний злам і вичерпання потенціалів зростання — цивілізацію можуть охопити внутрішні війни, які вона не спроможна приборкати, як і збройну агресію ззовні [12].

Військові експерти [20; 38] у рамках наукового осмислення ведення війн акцентують увагу на зростанні складності їх ведення, інноваціях і еволюціонуванні форм збройного насильства в бік ірраціональних, непередбачуваних і спорадичних спалахів. Вони виділяють такі режими та їх парадигматичні технології – *механістична* війна; *термодинамічна* війна; *кібернетична* війна; *хаоплексична* (поєднання хаосу й складності) війна. Сучасні воєнні загрози є менш передбачуваними, більш мінливими, несподіваними за формами і ресурсами, які втягують у свою орбіту не тільки військові, а й соціально-економічні, інформаційні, логістичні, культурні, моральні ресурси (соціальні й лобістські групи, хакерські атаки, вербування через мережі, політичні впливи тощо) [9; 23]. Концепція *гібридної війни* як поєднання засобів маніпулювання політичним й ідеологічним контекстом, залучення розвідки, політичних провокаторів, представників медіа, а також використання шантажу, кібератак, проксі-серверів і сурогатів, пара-військових, кримінальних елементів тощо розвинулася у військовій справі в ХХІ ст. Вона супроводжується невизначеністю та включає: а) високу маніпулятивність як система маскуванню реального смислу війни в очах власного населення й світової спільноти; б) морально-психологічний вплив на населення через створення нестерпних умов життя, посилення стресового стану як передумови зміни суспільної свідомості; в) протистояння на концептуальному, інформаційно-технологічному, організаційному рівнях, а також інформаційно-психологічний тиск у війні, який руйнує уявлення про смислову реальність [9].

Головні битви сьогодення переносяться на рівень свідомості, мислення, уявлень, почуттів, переконань, широкомасштабного «розігрівання» агресивності, фінансування ультраправих рухів, провокації тощо [34]. Х. Раїсіо, А. Пуустінен та Я. Янтті [31], аналізуючи складність безпекового середовища на прикладі Фінляндії, наголошують на потребі: комплексного мислення; використання як у дослідженнях, так і на практиці більш жорстких, (обчислювальних) методів аналізу середовища безпеки та м'якших (метафоричних) підходів до розуміння складності; зосередженості на вивченні різних підходів загальнонаукових структур. Дж.С. Мілль зазначає, що «*війна – огидна річ, але не найогидніша; занепад і деградація моралі та патріотизму, які вважають, що ніщо не варте війни, – це ще гірше*» [29]. З війнами пов'язані психофізіологічні наслідки — стрес і посттравматичний стресовий розлад, які вимагають відслідковування й керування ними для подолання. Саме тому важливі для ветеранів, які повернулися до мирного життя, не просто турбота й підтримка, а відчуття належності до спільноти – це не проблеми ветеранів, це проблеми суспільства.

Узагальнюючи загальнофілософські сенси й сутності війни, акцентуємо увагу на нематеріальності процесів і явищ, спробуємо структурувати нематеріальні складові й характеристики, пов'язані з війною, для поглибленого проникнення й дослідження їх сутності вже на прикладі російсько-української війни:

- 1) ідеологічні, філософсько-світоглядні погляди та ідеали;
- 2) геополітичні та внутріполітичні процеси й умови;
- 3) духовно-релігійні (психологічна атмосфера, цінності й духовний комфорт);
- 4) ментальність (спосіб життя, поведінка, ідентичність, соціальна солідарність і відповідальність);
- 5) історичні (матеріальні й нематеріальні сутності історії, історична пам'ять);
- 6) знання (інтелект, наука, креативність, освіченість);
- 7) інформаційні структури та інституційні процеси (відносини влади, громад та інвесторів);
- 8) естетика й емоції сприйняття середовища життєдіяльності (природні ландшафти, міські краєвиди);
- 9) закони, традиції та звичаї організації життєдіяльності соціуму.

Базуючись на дослідження відомих учених різних епох та наукових сфер у цій проблематиці, можна стверджувати, що природа нематеріального (на відміну від матеріального) залишається постійною, а її вплив на війни і конфлікти посилюється й поширюється, в т.ч. на «поле бою» інформаційних війн. *Нематеріальні сенси* (цінності, емоції, ментальність тощо) хоч і закладені іншими силами, але теж підлягають об'єктивним законам науки (філософія, теологія, психологія, політологія, соціологія, генетика), які досліджують нематеріальну *сутність людини й людського життя*, розглядаючи війну в категоріях добра і зла, боротьби і зради, агресор – захисник, убивця – жертва, справедливість – обман тощо. Аналізуючи механізми виживання через мотивацію та екзистенційні сили, з використанням методів лонгітюдних досліджень можна змоделювати самомотивацію та шляхи її впливу на поведінку й ефективність діяльності соціуму в умовах війни.

Характерними ознаками нематеріального у війнах є архітектурно-урбаністична *пов'язаність з простором життєдіяльності*, що визначається багатьма чинниками, але насамперед обумовлена людиною, середовищем її народження й проживання. На думку Л. Кримець [8], ментальність і середовище як інтегральні професійно-зумовлені соціокультурні властивості впливають на специфіку світосприйняття, образ мислення, особливості формування колективної й індивідуальної свідомості та професійної поведінки.

Війна в своїй сутності стає каталізатором, що розкриває зміст багатьох прихованих речей та підкреслює вимогу оцінки й вибору. Війна змінює переконання, ослаблює, позбавляє стійкості й надійності інституції, цінності та ідентичності, які видавалися непорушними.

II. Нематеріальність процесів і явищ українсько-російської війни.

Історики стверджують, що Україна – країна демократичних традицій, самоврядування та європейського права, релігійної терпимості, пошанування приватної власності. Московське князівство, територія якого входила до складу Золотої Орди, формувалось на ординських порядках і традиціях возвеличення правителя і повної йому покори, абсолютного домінування держави та общинних порядків [5; 26]. Для України основними є: соціальна мобілізація за незалежність; цінності демократії й верховенства права; розвиток відносин з демократією, бажання такої інтеграції зі сторони суспільства; прийняття європейських цінностей життя; а також зміцнення власної ідентичності (громадянської, етнічної, мовної, регіональної й соціальної); соціальна активність у гуманітарній допомозі та місцеве самоврядування. Нинішній спротив у війні з Росією та громадянська активність українського народу є доказом вже існуючої сильної національної ідентичності [5], а її аморфність і уразливість є запорукою «антикрихкості» [26]. Війну українці сприймають через соціальні уявлення, реальний історичний досвід та використання мережевих взаємодій. Війна дає шанс українцям звільнитися від «застійних» процесів і інституцій, здійснити їх переформатування. Вона є наслідком власних минулих подій і помилок, а також глобальних змін у світі [33]. Україна у цій війні дає шанс і час собі та світу переосмислити себе в нових реаліях: 1) цінностей у категоріях моральності та вибору; 2) поразки сил, які орієнтувалися на Росію, їх моральне банкрутство й переоцінка ставлення до російських фінансів і впливів на політичні й економічні процеси в світі; 3) зміни риторики політиків та ставлення населення й електорату до війни, боротьби за демократичні цінності, які не працюють у більшості країн – друзів Росії.

Розглядаючи силу стійкості українського опору Росії, Б. Мафтей виділяє такі фактори: стійкість третього покоління, яка ґрунтується на історично сформованих генетичних інстинктах виживання; інституційної безперервності систем збереження й захисту; формування динамічної адаптивності суспільства до загроз і криз [28]. Стійкість України – це не лише здатності пережити зовнішні потрясіння, а й формування й покращення суспільних функцій в умовах, що склалися. Е. Ольшанська, досліджуючи культурний контекст російсько-української війни через політичні ігри, соціальні перетворення та геополітичні інтереси, і насамперед у світлі культурного конфлікту, вкоріненого в історії, приходять до думки, що розмежування залишатимуться,

допоки політика ворогуючих держав намагатиметься «втиснути всіх своїх мешканців в єдину модель етнічної ідентичності» [30]. С. Плохій, досліджуючи витoki, перебіг та можливі результати повномасштабного вторгнення Росії [13], виділяє чинники, що характеризують сутність російсько-української війни:

- критично важлива участь України в російській імперії, Радянському Союзі та долі пострадянського простору — її прагнення до незалежності вплинуло на розпад СРСР, а без України Росія не відродиться в жодних імперських формах;

- історичний міф про київське походження російської династії був основою загарбницької політики Московії. Заяви Києва про свою ідентичність, свій етнос, мову й культуру не мали великого значення, оскільки міф про київське походження Русі вкоренився в свідомості росіян ще з XV ст. та успішно нав'язаний світові.

Л. Лонардо, досліджуючи історичний, стратегічний і правовий виміри цієї війни [27] і розглядаючи її різні матриці, підкреслює внутрішню крихкість європейського порядку після холодної війни та підтверджує її минулими, теперішніми та майбутніми дилемами, що стоять перед Європейським Союзом, починаючи з його відносин з Росією. Саму війну Росії проти України науковець вважає наслідком системних ідейних, соціальних і політичних подій, коли перед Росією постали питання:

- збереження авторитарної системи та неоімперських претензій, поглиблення їх проникнення в повсякденне соціальне життя. Ці претензії досягли кульмінації щодо України як заперечення її існування як окремої держави, а українців як нації;

- проникнення в російське суспільство спотвореної пропагандою державної політики пам'яті — перегляд й інструменталізація історії, намагання створити й легітимізувати політичну систему зсередини (значення виключно російських заслуг у Другій світовій війні та, зокрема, перемоги над нацистською Німеччиною поставлено в центр історичної пам'яті росіян);

- збільшення розбіжностей між західними й російськими уявленнями щодо цінностей і пріоритетів;

- зниження привабливості очолюваного Росією Євразійського економічного союзу;

- наростання протиріч у політиці Заходу щодо безпеки країн Центральної й Східної Європи та ролі України в ній, яка не сприймалася серйозно в НАТО і ЄС;

- слабкість інституцій та збереження енергетичної залежності від Росії, що залишає багато простору для політичних і економічних проросійських маневрів;

- поступова ескалація війни в Україні з 2014 року, адаптація до санкцій та підтримка серед власного населення обумовили «звикання» до війни;
- для збереження статусу великої держави Росії потрібний контроль над українським чорноземом (саме «контроль над зерном» визначав долі великих імперій, а боротьба за хліб ставала причиною руйнівних воєн — охорони території виробництв та шляхів торгівлі зерном, контролю логістики, податків тощо [13]).

Розкриваючи специфіку державно-церковних і суспільно-релігійних процесів у війні Росії проти України, С. Здіорук та В.Токман вбачають реальну загрозу для національної безпеки України в релігійних організаціях, керівні центри яких розташовані в Росії (Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП) [6]. Їх діяльність має чітке політичне й антиукраїнське забарвлення, а мережа цих структур здатна вчиняти провокаційні, дестабілізаційні й руйнівні заходи, зокрема, великі загрози національній безпеці України несе діяльність великих монастирів, розміщених в українських святинях (Києво-Печерська й Почаївська лаври). Москва використовує УПЦ МП для:

- наповнення світового інформаційного простору повідомленнями агресивного маніпулятивного змісту, спрямованими на розкол підтримки України й українського народу;
- впливу на соціальні верстви населення й владні структури України, із професійно організованими ворожими службами інспірування внутрішньо-суспільної напруги та ворожнечі;
- організації масових заходів із подальшим їх переростанням у силові й дестабілізаційні протистояння;
- провокування та загострення майнових конфліктів;
- дискредитації держави і влади на міжнародній арені за нібито дискримінаційну політику щодо релігії.

Підсумовуючи осмислення нематеріальності сутностей російсько-української війни, наголосимо, що війна – це насамперед насильство, примус соціальних сил (груп), інтереси яких принципово не збіжні чи суперечать між собою [21; 27]. *Соціальне насильство*, на відміну від природних чинників примусу (енергетичних, кліматичних, екологічних), має значну ступінь самостійності й може спонукати суспільство до радикальних змін форм і напрямків розвитку. *Духовне насильство*, будучи формою соціального насильства (як підпорядкування волі й свідомості людей філософським, правовим, релігійним, естетичним, політичним поглядам), ґрунтується на «зламні» позиції всупереч бажанню людей недуховними засобами й покаранням за «бунтівні погляди» [9]. В умовах використання новітніх технологій духовне

наси́льство застосовується у вигляді «інформаційно-психологічних війн», виражається у формі нав'язування міфів, перекрученої інформації, маніпулювання людською свідомістю [5]. Погоджуючись із думкою Ю. Городніченка та ін. [32], що післявоєнна відбудова України змінить країну безліччю способів економічного відновлення та фізичної відбудови міст, автори наголошують на потребі ґрунтовного аналізу процесів і досвіду життя в умовах екзистенційної небезпеки, адаптаційних практик самозахисту, процесів інтеграції населення тимчасово окупованих територій у нові умови життя й діяльності.

У світлі гуманітарного й звичаєвого права дослідження втрат нематеріальної спадщини народу під час війн і оцінки знищень займають особливе місце. Спадщина є *питанням пам'яті людини, свободи, совісті та духовності*. Зокрема, Путін вважає Україну невід'ємною частиною російської історії та культури, але знищення росіянами українських історичних та культурних об'єктів вказує на внутрішнє визнання ворогом міцної й самобутньої української ідентичності [5; 13; 22; 26–28]. Під час війни люди вразливіші щодо своєї ідентичності, цінностей, культури, а їх захист і збереженість відіграє особливу роль у формуванні людської безпеки та повернення до «нормальності» життя після війни, допомагає людям знову знайти свій дім і місце життєдіяльності. Проблема соціальної стійкості місцевих спільнот досліджується в контексті природи й форм насилля, їх пов'язаності з середовищем міст; викликів і потенційних наслідків війн. Розглядаючи післявоєнні конфлікти у містах різних країн, причини і форми насилля, непередбачуваність викликів і заходів їх вирішення, а також програми зменшення насильств, примирення і співпраці, автори підкреслюють тезу, що насильство характеризується різноманітністю, мінливістю і неоднозначністю форм [21; 27].

III. Оцінка наслідків російсько-української війни – нематеріальний контекст. Здійснено «перехресний» розгляд теоретичного осмислення та емпіричного (лонгitudного) дослідження процесів, пов'язаних із нематеріальною сутністю цієї війни та змінами в суспільстві. Нематеріальне у війні та зміни в цій сфері розкрито, узагальнено й оцінено стосовно: відношення до історичного минулого; формування законодавчо-правових вимог; позиції громадянського суспільства; освіти; духовності, змін ролі церкви тощо. Проведено діагностику та оцінку процесів і змін у часі війни; а також трансформацій, які будуть корисні для обґрунтувань ревіталізації та розвитку просторової структури держави на вимогах нематеріального.

Принципове значення для оцінки змін в нематеріальному держави в часі війни має *система показників* і спосіб збирання вихідних даних. Джерелом

послужили оновлені стратегії й програми розвитку громад, регіонів і держави. Нематеріальні характеристики вимірів і зміни класифікуються за однорідними властивостями, що дозволило виділити інтегральні характеристики трансформацій і нової просторової ситуації. Йдеться про такі нематеріальні властивості: ергатичність, унікальність, динамічність, ентропійність, синергетичність, нерівномірність. В узагальнений спосіб оцінку ситуації розкривають зміни групи якісних характеристик — комфортності, екологічності, безпечності, естетичності, духовності.

Цікава тенденція зміни настроїв мешканців щодо захисту держави, які не пояснюються залякуванням Росією чи людськими жертвами в перші дні після повномасштабного вторгнення, коли українці масово зголошувались до захисту держави. Влада зробила все, щоб демотивувати й деморалізувати суспільство. Обґрунтовано виглядає підозра щодо поведінки й діяльності влади в цьому періоді. Найбільшою проблемою була і є відсутність справедливості та корупція, яка проникла в усі сфери суспільного життя й діяльності, привела до масових втеч і ухилень від боротьби. Поширена думка про неможливість побороти корупцію внутрішніми силами (зміна політичного керівництва всередині країни не змінює ситуації) та нав'язування нарративу про неможливість перемоги у війні з Росією [1; 13; 19; 21].

1. Філософсько-світоглядні й геополітичні зміни і наслідки охоплюють такі складові нематеріального: індивідуалізм; самоорганізацію; демократію; інтеграцію; міру відкритості; реакцію на новітні виклики й впливи; лідерство; популізм і інформаційні фальсифікації; справедливість і мотивації до співпраці. Світ створений, функціонує і розвивається на законах боротьби протилежностей, і це насамперед боротьба добра і зла [7; 16; 22], відповідно, розглядаються зміни співвідношення між цими фундаментальними категоріями в часі війни. Добро базується на духовних цінностях і духовності життя. Зло є продуктом діяльності інших сил, спокушає принадами легшого вибору та вмє лаштуватись під добро. Прикладами знищення зла є відкидання комуністичної ідеології з фальшивими гаслами, що суперечать об'єктивним законам існування дійсності. Прикладом активізації сил зла є ідеологія «русского міра», яка почала проявлялись із середини 90-х років ХХ ст., коли було створено громадську організацію «Всємірний рускій народний собор». Вона базується на популістських нарративах про несправедливе розділення народів, відновлення історичної єдності, особливої духовної й цивілізаційної ролі Москви [5; 13; 21]. Невміння суспільством розрізнати ці категорії привело до війни, але зло не може бути переможцем у цьому протистоянні.

Україна геополітично займає вигідне й складне положення; це одна з найбільших територіально держав Європи, розташована приблизно на однакових

відстанях від центрів світової політики. У просторовому розвитку державі слід орієнтуватись на нову філософсько-світоглядну платформу: гармонійності; розкриття унікальності системи; постіндустріалізму й діджиталізації; часткового відходу від ортодоксальних засад глобалізму.

2. *Соціоментальні складові* включають зміни соціальних умов і відносин: потреб; демографічних процесів; цінностей, ідентичності, солідаризму; ментальності. Дж. Тішнер [37] виділяє цінності як фундамент мотивації поведінки людей, основу цілісності соціальної системи. Зростає соціальна згуртованість як вертикальних і горизонтальних відносин між членами суспільства та державою, місцевим населенням і тимчасово переміщеними — характеризується зміною настроїв і поведінкових проявів, що включає довіру, інклюзивну ідентичність, співпрацю та згуртованість заради загального блага. Ґрунтується вона на трьох ключових елементах — довірі, ідентичності та співпраці [6; 15; 18].

Значній частині сучасних українців властива часткова втрата національних цінностей, моральності й духовності, а також віри в справедливість і закон, зріс ціннісний нігілізм частини суспільства; розширення ідей споживацтва, яким не можуть у всій повноті протиставлятися соціальні й духовні цінності, а духовне підміняється матеріальним. Проблеми формування української політичної нації та національної еліти обумовлені тривалим періодом бездержавності й панування чужих тоталітарних режимів. Пріоритетними для просторової організації і розвитку України поступово стають цінності, громадські права й свободи, спільність громадянської позиції щодо розвитку держави й суспільства, толерантність до усіх його частин, повага до корінної нації і рівність національностей, розвиток духовних надбань, гармонійне поєднання цінностей наукової, мистецької й політичної діяльності на засадах загальнолюдських стандартів. Нові реалії та зміни повинні стати чинниками суспільного прогресу та національної консолідації, що разом зі здатністю системи реагувати на зміни мають бути покладені в основу просторового майбутнього держави.

3. *Зміни в трансформації духовної сфери.* Оцінка ситуації в духовному середовищі зроблена духівниками ПЦУ та УГКЦ (праці духовенства УПЦ Московського патріархату не розглядаються із-за їх скерованості на пропаганду «руського міра» в середовищі України, яка є головною загрозою для Української держави). З найвідповідальніших часів історії українське духовенство найтісніше представляло, найглибше розуміло і відчувало ситуації й процеси [5–6; 13], а також усвідомлювало суть зусиль Росії в руйнуванні релігійних цінностей і святинь на території України (в часі теперішньої війни, за даними Майстерні академічного релігієзнавства, повністю знищено або пошкоджено понад 462 релігійних святинь).

Згідно з соціальними опитуваннями, проведеними Фондом «Демократичні ініціативи» та Центром Разумкова [6, с. 15], 76,1% опитаних звинувачує УПЦ Московського патріархату в сприянні російській агресії, до повномасштабного вторгнення Росії в Україну цю церкву підтримувало 15% віруючих (сьогодні – 4%); за обмеження ПЦУ МП на законодавчому рівні виступає понад 80% опитаних (з них 60% – за пряму її заборону).

4. *Змінилося сприйняття і відношення до російської культури та її впливів.* Філософ Ю. Чорноморець у дискусії про нейтральність оцінки вартості російської культури в умовах російської агресії зауважує тезу: «Важливо не тільки правильно мислити, а й правильно відчувати» [17]. Війна виводить на особливе місце роль емоцій у ширшому розумінні культури в просторі життєдіяльності соціуму та визначенні просторового майбутнього України. Мешканці мислять та відчують реальність по-різному, а емоції у відчутті реальності проявляються на різних рівнях і площинах – побутовому, громадському, політичному. Вони реформують сприйняття національної культури — ідентичності, емоційної спорідненості й солідарності (розрізнення по лінії «свій – чужий»), дають сили і впевненість у критичних ситуаціях, трактуються й оцінюються за критеріями правди й справедливості. Тут важливими стають визначення чіткого розуміння спільноти, її ідентичних (культурних) особливостей, а також встановлення загального знаменника (інтегрованого параметру) спільноти, ментальності та ідентичності.

5. *Нематеріальне у змінах діяльності* зосереджується навколо: господарської системи; соціальної відповідальності бізнесу і повноважень держави; олігархічності й прибутків. Олігархічно-клановий тип економіки, сформований в незалежній Україні, перебуває в суперечливих відносинах з суспільством. Почались зміни щодо олігархічної економіки й олігархічної форми управління державою; а також ріст технологічної сингулярності (швидке збільшення інформації, поглиблення невизначеності й непрогнозованості процесів). Відбувається повернення до того, що ґрунтувалося на людському авторитеті та відносинах, пошук оптимальних поєднань просторових підсистем, розкриття і врахування унікальності та неоднорідності діяльності.

6. *Природно-ландшафтні зміни і втрати.* Фундаментальним положенням цих змін і втрат є унікальність середовища, його просторово-природні багатства та естетика ландшафтів, які створюють унікальність природного багатства та потенціал регіональної діяльності. Характер просторового зосередження багатства ландшафтів вказує на їх диференціацію в регіональному розрізі. Національне багатство України — земля як унікальний і невідновлюваний ресурс з високою ментальною цінністю для нації: інтенсифікується використання родючої ріллі агрохолдингами; відбувається знищення площі лісів та зменшення цілісності

екосистеми. Загострюються й питання усунення збитків, заподіяних війною й бюрократичними діями (проблеми з водою, природно-заповідним фондом, рекреаційними, оздоровчими потребами).

7. *Нематеріальне у зміні системи розселення* держави визначається: геополітичним розміщенням у надсистемі, формами розселення, розвинутістю систем комунікацій тощо. Багато міських поселень України втратила містоутворюючі функції й ведуть пошук нових шляхів просторового розвитку в умовах депопуляції. Окремі з них досягли порогу своїх можливостей, стагнують або й деградують. У державі не вироблена єдина урбаністична політика й нові ідеї урбанізації. Високі темпи житлового будівництва у великих містах тилової зони України ведуть до збільшення невпорядкованості простору, неконтрольованого «розповзання» міст, відповідно – втрати образу міст та погіршення умов до інтеграції мешканців і середовища. Ефективна просторова політика в державі розпочинається з реалізації великих інфраструктурних проєктів на вимогах ефективної гуманітарної й безпекової політики.

8. *Інноваційно-технологічні процеси* та трансформації у просторовому розвитку держави скеровують систему від ресурсного до інноваційного, якості та креативності суспільного капіталу, що пов'язано зі знаннями, інформаціями, технологіями, ідеями, здібностями тощо. В Україні втрачені центри наукових досліджень і розробки нових технологій, які продукували інновації, просування пропозицій на ринки у вигляді нових продуктів і процесів, зменшення впливу науки на зміни і процеси в державі. На здатність українців пропонувати нові ідеї та їх креативність вказує внесок наших співвітчизників у світову науку й технології, наявність у державі великих ІТ-компаній, які працюють зі світовими фірмами, розвиток інноваційної інфраструктури (швидкісного зв'язку, цифрових технологій, їх проникнення в усі сфери життєдіяльності населення, використання креативних технологій).

9. *Інституційно-правові зміни й наслідки* як політика держави щодо підвищення національної безпеки, розвитку базових цінностей, гуманітарної сфери, а також екологічної ситуації. Базовими стають зміни: адміністративного устрою; системи національного права, правового поля містобудівної діяльності, продовження реформ децентралізації й впровадження законодавчих інновацій (передача органам місцевого самоврядування більшого обсягу повноважень у сфері управління і просторового розпланування територій). Загалом інституційне середовище в Україні становить складну (розгалужену, неструктуризовану, інколи суперечливу, багаторівневу) систему, не має єдиного спрямування за системою ознак та специфікою окремих сфер з визначенням суб'єктів (центрів) регулювання, щоб уникнути дублювання.

Поряд із оцінкою змін окремих груп складових нематеріального в часі війни важливо оцінити їх якість загалом як системи. Використано експертні, соціологічні та рейтингові методи, а також параметри якості, які є важливими в оцінці кінцевого результату. При визначенні вагомості проблем і змін використано методи рангів (переваг) і порівняння (попарним і послідовним зіставленням). Оцінка проводилася за шкалою «більше – менше», «краще – гірше». При цьому більше значення показника вказує також на вагоміший вплив цієї характеристики на просторову ситуацію. Найбільші зміни пов'язані з характеристиками якості людського потенціалу, знаннями, цінностями, суспільними процесами та іншими нематеріальними складовими в просторі. Основні зміни, які виявляють найвагоміший вплив на ситуацію в державі, можна звести до: змін розселення та руйнування просторової унікальності територій; зниження рівня функціональної достатності громад; втрати потенціалу історико-архітектурної спадщини та традицій; низького рівня перспективної активності мешканців, їх мотивацій та адаптацій до нових змін. У цілому *трансформації та нематеріальні наслідки війни* можна звести до наступного:

- зростає неорганізованість і невпорядкованість соціуму й процесів, що провокуються війною, порушується «нормальність» життєсприйняття та обмежується відчуття реальності;
- насильство стає невід'ємним елементом війни і проявляється стосовно соціуму й середовища – результатом є жертви, руйнування, біль і горе, тяжкі поранення, вбивства, пограбування;
- зростає вразливість щодо культурної ідентичності та відбувається знищення культурної спадщини;
- активізуються дії, пов'язані з волею до життя, виживання, істотно зростає мінливість і самомотивація – війна вивела українців із національного летаргічного сну. Відбуваються також зміни відношення до життя в середовищі молоді в бік здорового способу життя, усвідомлення його важливості;
- втрачається загальна мотивація до знань, усвідомлення важливості освіти в життєдіяльності особи та її майбутнього, водночас зростає частина молодих людей високомотивованих і високоактивних;
- поляризуються геополітичні орієнтації держав. Зберігається пролівацька орієнтація значної частини суспільства України, які традиційно пов'язуються з Росією як центром «апробації лівацьких ідей». Це позиція людей, які знають про Росію з телеекранів, не розуміючи агресивної сутності й фальшивості її пропаганди;
- загострюється протиставлення цінностей, яке стосується християнства та спостерігалось впродовж усієї історії людства. У християнстві сформувалась принципово інша система бачення світу, коли душа і тіло (дух і

матерія) протиставляються, а матерія вважається основою хаосу й аморальності. В сьгоднішньому християнстві, в т.ч. в Україні, розвинулась філософія, яка стала «за замовчуванням» переймати популізм;

- посилення просторового хаосу в містах та на прилеглих територіях, загострення біполярних проблем у рості міст та їх оточення;

- погіршується використання потенціалу простору, у т.ч. втрат нематеріальних ресурсів (праці, енергії, інформації, часу);

- відсутні системні й алгоритмізовані аналізи причин, а також оцінки нематеріальних втрат (складових, що впливають на ситуацію). Постає низка загроз і проблем вибору для майбутнього (повернення до довоєнної олігархічно-кланової моделі держави; відтворення збереженої корупційної адміністративно-командної системи управління та клановості; розчарувань у надмірних сподіваннях на зовнішню допомогу й «регуляторні» вимоги донорів).

Підбиваючи підсумки аналізу та оцінки процесів і змін нематеріального характеру в умовах війни в Україні, виділимо наступне: 1) є перетворення й зміни в системі, які посилюють у ній процеси, і система розвивається; є ті, що ведуть до послаблення — система деградує; а є процеси, які змінюються разом зі зміною морфології системи, й вона перетворюється; 2) важливою характеристикою змін у системі є експансія сильніших функцій і процесів, які витісняють слабші; 3) професійна діяльність може послабити негативні наслідки, упорядковуючи таким чином середовище, в якому вони відбуваються; 4) відбувається зменшення агресивності чи ліквідація окремих шкідливих і протидіючих процесів у системі, що зумовлює позитивні зміни та сприяє ефективності; 5) є зміни, які привели до вичерпання ресурсів, і активність процесів у системі згасає. Цього можна уникнути або за рахунок реформування внутрішнього середовища системи, або долученням частини оточення та його інтегрування; 6) містобудівну систему формує морфологічно різне, але стабільне середовище, тоді як зміни й процеси є різновекторними, різними за тривалістю й складністю. Є зміни, які можуть зумовити появу в системі нових якостей, процесів і можливостей; 7) поява нових чи посилення існуючих процесів може спонукати до створення нових зв'язків, формування яких веде до зростання складності системи, а також результатів її функціонування.

Запропонований нами розгляд, осмислення й аналіз нематеріальної сутності змін та процесів, викликаних війною, обґрунтовує потребу реформування важливих положень методології урбаністики, зростання творчого, креативного (нематеріального й ідеалістичного) в підходах до дослідження та просторової організації й розвитку містобудівних систем, зміщення уваги на

недетерміновані задачі та процеси, які не піддаються формалізації, ставлять у центр людину, її знання й цінності.

Висновки

Осмислення сутності війни загалом і російсько-української зокрема в категоріях нематеріального дозволяє дослідити стохастичні процеси та зміни, обґрунтувати методи їх дослідження. Основні результати дослідження підтверджують необхідність поглибленого аналізу й врахування категорій нематеріальності для відбудови та визначення просторового майбутнього держави.

У більшості пояснень причин війни і миру домінує «реалістична» ідеологія. Цей погляд припускає, що людська поведінка мотивована раціональними, тобто неемоційними елементами, і що свідомий розрахунок матеріальних вигод і втрат займає визначальне місце в розпалюванні війни. Не заперечуючи важливість об'єктивних мотивів і розрахунків, автори переконані в потребі формулювання погляду в ширшій перспективі нематеріального, з включенням емоційних, ціннісних елементів.

Враховуючи багатогранність сутності нематеріального, неможливість прогнозів і застосування загальноприйнятих методів, у статті використано методи на основі лонгitudних досліджень як багатолітніх спостережень і досліджень нематеріальної сутності війни в Україні, змін та процесів у державі. Це ефективний підхід і об'єктивне джерело інформації для розуміння нематеріальної сутності війни, проблем відновлення й просторового розвитку України.

Використана література

1. Атанесян Г. Як Росія колонізувала інші народи та чому вона це заперечує зараз / Г.Атанесян // BBC news Україна. – 2022, 07.08. <https://argumentua.com/stati/yak-ros-ya-kolon-zuvalansh-narodi-ta-chomu-vona-tse-zaperechu-zaraz>
2. Валіулліна З.В. Військова теорія К. Клаузевіца в теоретичному дискурсі / З.В. Валіулліна // Ефективна економіка. – 2017. – № 11. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5881>
3. Випадковість. – У кн.: Енциклопедія сучасної України / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопед. досліджень НАН України, 2005. <https://esu.com.ua/article-34111>
4. Габрель М.М. Просторова організація містобудівних систем: моногр. / М.М. Габрель. – К.: А.С.С., 2004. – 400 с.
5. Грицюк В. Війна Російської Федерації проти України: воєнний, міжнародно-правовий, геополітичний та економічний виміри / В. Грицюк, О. Лисенко // Український історичний журнал. – 2023. – Вип. 2 (569). – С. 5–33.
6. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: аналіт. доп. / С.І. Здіорук, В.В. Токман]; за ред. С.І. Здіорука. – К.: НІСД, 2023. – 36 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>
7. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації / А.А. Кавалеров. – Одеса: Астропринт, 2002. – 221 с.

8. Кримець Л.В. Аксіологічні аспекти патріотизму в контексті соціального управління: моногр. / Л.В. Кримець, С.І.Пальчик. – К.: Поліграф.центр НУОУ, 2013. – 250 с.
9. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. – Харків: Віват, 2015. – 320 с.
10. Мінаков М. Сучасність і мир. Уроки прикладного просвітництва Канта / М. Мінаков // Україна модерна. Філософські дослідження. – Львів: Інститут історичних досліджень Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2019. – С. 99–117.
11. Назарук М. Ревіталізація – крок до еколого-збалансованого розвитку міста Львова // Вісник ЛУ. Серія географічна. – 2016. – Вип. 50. – С. 271–276.
12. Остергаммель Ю. Арнольд Тойнбі та проблеми сьогодення: виступ на церемонії вручення премії Тойнбі / Ю. Остергаммель // Щорічний з'їзд Американської історичної асоціації. – 2017. <https://toynbeeprize.org/posts/the-2017-toynbee-prize-lecture-arnold-toynbee-and-the-problems-of-today-jurgen-osterhammel/>
13. Плохій С. Російсько-українська війна: Повернення історії / С. Плохій; пер. М. Ларченко. – К.: КСД, 2023. – 402 с.
14. Ряшко О.В. Проблеми війни і миру в філософії Канта, Гегеля, Фіхте / О.В. Ряшко, Л.О. Остапенко // Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. – 2016. – № 845. – С. 490–495.
15. Степико М. Сучасні виклики української національної ідентичності / М. Степико // Наук. записки ІПЕНД ім. І. Кураса НАН України. - 2019. - Вип. 3–4. – С. 253–265.
16. Тофтул М.Г. Категорії добра і зла / М.Г. Тофтул // Вісник Житомир. держ. ун-ту. – 2008. – Вип. 40. <http://eprints.zu.edu.ua/2429/1/26-31.pdf>
17. Філософ на війні. Бесіда з Ю.П. Чорноморцем // Голоси з України. Проект “God against war (Етос на практиці під час війни)”. – 2022, 18.03. <https://www.ethos.org.ua/filosof-na-vijni-besida-z-yu-p-chornomorczem/>
18. Хашиєва Л.В. Множинна ідентичність: реалії глобалізованого суспільства / Л.В. Хашиєва // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 1. – С. 276–283.
19. Al-Shoubaki H. Victims of War and the Right to a City from Damascus to Za'atari / Hind Al-Shawbaki. – Springer Nature Switzerland AG, 2022. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-04601>
20. Bousquet A. Complexity Theory and the War on Terror: Understanding Self-Organization the Dynamics of Leaderless Jihad / A. Bousquet // Journal of International Relations and Development. – 2012. – № 15 (3). – Pp. 345–369.
21. Dodds K. The Russian Invasion of Ukraine: Implications for Politics, Territory and Governance / Dodds K., Taylor Z., Akbari A, Castane Broto V., Detterbeck K., Inverardi-Ferry K. et al. // Territory, Politics, Governance. – 2023. – Vol. 11, issue 8. – P. 1519–1536. <https://doi.org/10.1080/21622671.2023.2256119>
22. Etkind A. The Nature of Evil: A Cultural History of Natural Resources / Alexander Etkind. – Polity Press, 2023. – 368 p.
23. Ferguson N. The War of the World / N. Ferguson. – Washington, D.C.: Penguin Random House, 2007. – 912 p.
24. Griffith J. Real Answers to Everything! / Jeremy Griffith. – Australia: WTM Publishing and Communications Pty Ltd, 2011. <https://www.humancondition.com/book-of-real-answers/>
25. Habrel M. Ergative Properties in the Development of Urban Systems / M. Habrel, M. Habrel // AIP Conf. Proc. 2490, 060025 (2023). Publishing LLC (AIPCP: MS AIPCP22-AR-ITAD2021-00114). <https://pubs.aip.org/acp/search-results?page=1&tax=P2736P6390>
26. How Ukraine's History Differs From Putin's Version: NPR's Michelle Martin talks with Yale University professor Timothy Snyder about the difference between Ukraine's history and Russian President Vladimir Putin's version of it // Council on European Studies. Macmillan Center for International and Regional Studies at Yale University. – 2022. – February, 28. <https://leitner.yale.edu/europe/stories/how-ukraines-history-differs-putins-version#>

27. Lonardo L. Russia's 2022 War Against Ukraine and the Foreign Policy Reaction of the EU. Context, diplomacy, law / L. Lonardo. – Switzerland AG: Global Foreign Policy Studies, 2022. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-18694-3>
28. Maftey B. The Intangible Assets of War: How Ukraine's Moral Fabric Outlasts Russia's Military Power / Bogdan Maftey // Medium. Erudite elders. – 2023, September, 9. <https://medium.com/the-erudite-elders/the-intangibles-of-warfare-how-ukraines-moral-fabric-outclasses-russia-s-military-might-72963b98adb5>
29. Mill J.S. Principles of Political Economy / John Stuart Mill. – United Kingdom: John W. Parker, 1848. – 450 p.
30. Olzhacka E. Zrozumieć konflikt we wschodniej Ukrainie: rola kontekstu kulturowego / Elżbieta Olzhacka // Środkowoeuropejskie Studia Polityczne. – 2017. – Pp. 23–38.
31. Raisio H. «The security environment has always been complex!»: Finnish military officers' views on complexity / Raisio H., Puustinen A., Jantti J. // Defence Studies. – 2020. – Vol. 20, is. 4. – Pp. 390–411.
32. Rebuilding Ukraine: Principles and Policies / [Ed.: Gorodnichenko Y., Sologoub I., Weder di Mauro B.]; Center for Economic Policy Research. <https://cepr.org/publications/books-and-reports/rebuilding-ukraine-principles-and-policies>
33. Robinson P. The Russia-Ukraine Conflict and the (Un)Changing Character of War / Paul Robinson // Journal of Military and Strategic Studies. – 2022. – Vol. 22 (2). – Pp. 65–88. <https://jmss.org/article/view/76588/563>
34. Simons G. Changing the face of war in the 21st century / G.Simons, J.Chifu. – London: Routledge, 2017. – 288 p. <https://doi.org/10.4324/97813156144441>
35. Smith A. Between fact and myth: Karl Jaspers and the Reality of the Axial Age / A. Smith // International Journal of Philosophy and Theology. – 2015. – № 76(4). – Pp. 315–334. <http://dx.doi.org/10.1080/21692327.2015.1136794>
36. Sun Tzu. The Art of War / Sun Tzu, trans. Lionel Giles. – London: DLB Press, 1910 (2021). – 264 p. <https://archive.org/details/the-art-of-war-by-sun-tzu-trans.-by-lionel-giles-m.-a.-1910>
37. Tischner J. Myślenie według wartości / J. Tischner. – Krakow: Wydaw. Znak, 2011. – 452 p.
38. Wilhelmsen J. Spiraling toward a New Cold War in the North? The Effect of Mutual and Multifaceted Securization / J. Wilhelmsen // Journal of Global Security Studies. – 2021. – Vol. 6(3). <https://watermark.silverchair.com/ogaa044.pdf>

D.Sc., Professor **Mykola Dyomin**,

Kyiv National University of Construction and Architecture,

D.Sc., Professor **Mykola Habrel**, Lviv Polytechnic National University,

D.Sc., Professor **Mykhailo Kosmii**, PhD, Associate Professor **Mykhailo Habrel**,

University of King Danylo, Ivano-Frankivsk,

Doctor of Economics, Associate Professor **Natalia Lysiak**,

Lviv Polytechnic National University

THE INTANGIBLE ESSENCE OF WAR: PROBLEMS AND APPROACHES TO RECOVERY AND SPATIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

In the article, the essence of war based on the dichotomies of good and evil is explained in the categories of intangibles (faith, spirituality, culture, mentality, spirit,

values, etc.). The need to solve the problems of war and peace in a broader perspective of the intangible, with the inclusion of emotional and value elements, is revealed. Understanding the essence of the war in general and the Russian-Ukrainian war in particular in the categories of the intangible makes it possible to investigate stochastic processes and changes, to substantiate the methods of their research. The main results of the study confirm the need for in-depth analysis and consideration of the categories of immateriality for the reconstruction and determination of the spatial future of the state. Taking into account the multifaceted essence of the intangible, the impossibility of forecasts and the application of generally accepted methods, the article uses methods based on longitudinal studies as long-term observations and studies of the intangible essence of the war in Ukraine, changes and processes in the state. This is an effective approach and an objective source of information for understanding the intangible essence of the war, the problems of reconstruction and spatial development of Ukraine. The assessment was carried out in relation to: relation to the historical past; legislative requirements; positions of civil society; education; spirituality, changes in the role of the church, etc. Diagnosis and evaluation of processes and changes during the war was carried out; transformations that will be useful for justifications of revitalization and spatial development of the state based on intangible requirements are highlighted. The consideration, understanding and analysis of the intangible essence of the changes and processes caused by the war, proposed by the authors, substantiates the need to reform the important provisions of the methodology of urban planning, the growth of creative, creative (intangible and idealistic) approaches to research and spatial organization and development of urban planning systems, shifting attention to non-deterministic tasks and processes that cannot be formalized put the person, his knowledge and values at the center.

Keywords: war and its intangible essence; changes and stochastic processes; spatial revitalization and reconstruction; spatial future of the state.

REFERENCES

1. Atanesyan, G. (2022). How Russia colonized other nations and why it denies it now. *BBC news Ukraine*. <https://argumentua.com/stati/yak-ros-ya-kolon-zuvala-nsh-narodi-ta-chomu-vona-tse-zaperechu-zaraz> {in Ukrainian}
2. Valiullina, Z.V. (2017). K. Clausewitz's Military Theory in Theoretical Discourse. *Effective Economy*, No. 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5881> {in Ukrainian}
3. Coincidence. [In:] *Encyclopedia of Modern Ukraine* (2005). [Editors: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak et al.]. Institute of Encyclopedic

Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv. <https://esu.com.ua/article-34111> {in Ukrainian}

4. Habrel, M.M. (2004). *Spatial organization of urban planning systems*. A.S.S., Kyiv. {in Ukrainian}
5. Hrytsiuk, V., Lysenko, O. (2023). The War of the Russian Federation against Ukraine: Military, International Law, Geopolitical and Economic Dimensions. *Ukrainian Historical Journal*, is. 2 (569), pp. 5–33. {in Ukrainian}
6. *State-church and socio-religious relations in the context of Russia's war against Ukraine* (2023). NISS, Kyiv. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07> {in Ukrainian}
7. Kavalerov A.A. (2002). *Value in socio-cultural transformation*. Astroprint, Odesa. {in Ukrainian}
8. Krymets, L.V., Palchyk, S.I. (2013). *Axiological Aspects of Patriotism in the Context of Social Management*. Polygraphic Center of NDUU, Kyiv. {in Ukrainian}
9. Magda, E.V. (2015). *Hybrid War: Survive and Win*. Vivat, Kharkiv {in Ukrainian}
10. Minakov, M. (2019). Modernity and peace. Lessons of Kant's Applied Enlightenment. *Ukraine is modern. Philosophical Studies*. Institute of Historical Research of Lviv National University I. Franko, p. 99–117 {in Ukrainian}
11. Nazaruk, M. (2016). Revitalization is a step towards the ecologically balanced development of the city of Lviv. *Bulletin of Lviv University. Geographic Series*, issue. 50, p. 271–276 {in Ukrainian}
12. Ostergammel, Y. (2017). Arnold Toynbee and the problems of today. *Annual Convention of the American Historical Association*. <https://toynbeeprize.org/posts/the-2017-toynbee-prize-lecture-arnold-toynbee-and-the-problems-of-today-jurgen-osterhammel/> {in Ukrainian}
13. Plokhii, S. (2023). *Russo-Ukrainian War: The Return of History*. KSD, Kyiv {in Ukrainian}
14. Ryashko, O.V., Ostapenko, L.O. (2016). Problems of War and Peace in the Philosophy of Kant, Hegel, Fichte. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Juridical Sciences*, № 845, p. 490–495. {in Ukrainian}
15. Stepiko, M. (2019). Contemporary Challenges of Ukrainian National Identity. *Scientific Notes of the Institute of Applied Sciences. I. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine*, is. 3–4, p. 253–265. {in Ukrainian}
16. Toftul, M.G. (2008). Categories of good and evil. *Bulletin of Zhytomyr State University*, is. 40. <http://eprints.zu.edu.ua/2429/1/26-31.pdf> {in Ukrainian}

17. Philosopher at war (2022). Conversation with Y.P. Chernomorets. *Voices from Ukraine. Project "God against war"*. <https://www.ethos.org.ua/filosof-na-vijni-besida-z-yu-p-chornomorczem/> {in Ukrainian}
18. Khashieva, L.V. (2014). Multiple Identity: The Realities of a Globalized Society. *Actual Problems of Public Administration*, № 1, p. 276–283. {in Ukrainian}
19. Al-Shoubaki, H. (2022). *Victims of War and the Right to a City from Damascus to Za'atari*. Springer Nature Switzerland AG. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-04601> {in English}
20. Bousquet, A. (2012). Complexity Theory and the War on Terror: Understanding Self-Organization the Dynamics of Leaderless Jihad. *Journal of International Relations and Development*, № 15 (3), p. 345–369 {in English}
21. Dodds, K., Taylor, Z., Akbari ,A, Castane Broto, V., Detterbeck, K., Inverardi-Ferry, K. [et al.] (2023). The Russian Invasion of Ukraine: Implications for Politics, Territory and Governance. *Territory, Politics, Governance*. vol. 11, is. 8, p. 1519–1536. <https://doi.org/10.1080/21622671.2023.2256119> {in English}
22. Etkind, A. (2023). *The Nature of Evil: A Cultural History of Natural Resources*. Polity Press {in English}
23. Ferguson, N. (2007). *The War of the World*. Penguin Random House, Washington, D.C. {in English}
24. Griffith, J. (2011). *Real Answers to Everything*. WTM Publishing and Communications Pty Ltd, Australia. <https://www.humancondition.com/book-of-real-answers/> {in English}
25. Habrel, M., Habrel, M. (2023). Ergative Properties in the Development of Urban Systems. *AIP Conf. Proc. 2490, 060025 (2023). Publishing LLC (AIPCP: MS AIPCP22-AR-ITAD2021-00114)*. <https://pubs.aip.org/acp/search-results?page=1&tax=P2736P6390> {in English}
26. *How Ukraine's History Differs From Putin's Version (2022)*: NPR's Michelle Martin talks with Yale University professor Timothy Snyder about the difference between Ukraine's history and Russian President Vladimir Putin's version of it. Council on European Studies. Macmillan Center for International and Regional Studies at Yale University. <https://leitner.yale.edu/europe/stories/how-ukraines-history-differs-putins-version#> {in English}
27. Lonardo, L. (2022). *Russia's 2022 War Against Ukraine and the Foreign Policy Reaction of the EU. Context, diplomacy, law*. Switzerland AG: Global Foreign Policy Studies. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-18694-3> {in English}
28. Maftey, B. (2023). The Intangible Assets of War: How Ukraine's Moral Fabric Outlasts Russia's Military Power / Bogdan Maftey. *Medium. Erudite elders*. <https://medium.com/the-erudite-elders/the-intangibles-of-warfare-how-ukraines-moral-fabric-outclasses-russia-s-military-might-72963b98adb5> {in English}

29. Mill, J.S. (1848). *Principles of Political Economy*. John W. Parker, United Kingdom. {in English}
30. Olzhacka, E. (2017). Zrozumieć konflikt we wschodniej Ukrainie: rola kontekstu kulturowego. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*, p. 23–38. {in English}
31. Raisio, H., Puustinen, A., Jantti, J. (2020). «The security environment has always been complex!»: Finnish military officers' views on complexity. *Defence Studies*, vol. 20, is. 4, p. 390–411. {in English}
32. *Rebuilding Ukraine: Principles and Policies* (2022). [Ed.: Gorodnichenko Y., Sologoub I., Weder di Mauro B.]. <https://cepr.org/publications/books-and-reports/rebuilding-ukraine-principles-and-policies> {in English}
33. Robinson, P. (2022). The Russia-Ukraine Conflict and the (Un)Changing Character of War. *Journal of Military and Strategic Studies*, vol. 22 (2), p. 65–88. <https://jmss.org/article/view/76588/563> {in English}
34. Simons, G., Chifu, J. (2017). *Changing the face of war in the 21st century*. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/97813156144441> {in English}
35. Smith, A. (2015). Between fact and myth: Karl Jaspers and the Reality of the Axial Age. *International Journal of Philosophy and Theology*, № 76(4), p. 315–334. <http://dx.doi.org/10.1080/21692327.2015.1136794> {in English}
36. Sun Tzu (1910 (2021)). *The Art of War*. DLB Press, London. <https://archive.org/details/the-art-of-war-by-sun-tzu-trans.-by-lionel-giles-m.-a.-1910> {in English}
37. Tischner, J. (2011). *Myślenie według wartości*. Wydaw. Znak, Krakow. {in Polish}
38. Wilhelmsen, J. (2021). Spiraling toward a New Cold War in the North? The Effect of Mutual and Multifaceted Securitization. *Journal of Global Security Studies*, vol. 6(3). <https://watermark.silverchair.com/ogaa044.pdf> {in English}